

κ' ἤθελα κάθε αἶσθημα τοῦ οὐρανοῦ νὰ λείπη,
ἀπὸ τὴν γῆ: τιμὴ, χαρὰ, καῦμός, ἀγάπη, λύπη,
γιὰ νὰ μὴ βλέπω, ἄγγελε, κάμμιὰ ὀλόγυρά σου
νὰ ἔχῃ μέσ' τὰ στήθια τῆς κρυμμένη τὴν καρδιά σου.

Καὶ τότε ἔμπρός 'σ τὴν λάμψι σου τὴ μόνη, δίχως ταῖρι,
ὡσάν φεγγάρι ὀπὸ σβῆ τριγύρω κάθ' ἀστέρι,
μὲς 'σ τῆς καρδιάς μου τὴν νυχτιὰ βαθεῖα βαθεῖα νὰ νοιώθω,
'Εμένα νάχῃς γιὰ ζωὴ καὶ λογισμὸ καὶ πόθο,
Τῆς λάμψης τὰ διαμάντια σου γιὰ μένα νὰ σκορπίζης
καὶ τοῦ βαθῦ μου τούρανοῦ τὴν γύμνια νὰ στολίζης
— ἐσὺ μὲ ταίς λαμπράδαις σου μονάχῃ, δίχως ταῖρι,
ὡσάν φεγγάρι ὀπὸ σβῆ τριγύρω κάθ' ἀστέρι! . . .

Ἐν Σμύρῃ, 1888.

ΜΙΧΑΗΛ ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟ ΧΑΝΙ ΤΗΣ ΓΡΑΒΙΑΣ

ΤΟΥ ΖΑΛΟΚΩΣΤΑ

γενομένη ἐφέτος ἐν Γραβιά ἑορτὴ ἐπανάγαγε πολ-
λάκις εἰς τὴν μνήμην καὶ τὰ χεῖλη ἡμῶν τὸ πασί-
γνωστον ποίημα τοῦ ἀειμνήστου ποιητοῦ Γεωργίου Ζα-
λοκώστα τὸ ἐξυμνοῦν εἰδικῶς τὸ ἐν τῇ θέσει ἐκείνῃ
τελεσθὲν πολυῦμνητον γεγονός. Ἐπειδὴ δὲ τὸ *Χάνι*
τῆς Γραβιάς τοῦ Ζαλοκώστα ἔχει μικράν τινα ἐν τῇ φιλολογίᾳ ἡμῶν
ἱστορίαν, ἢ ἀνακοίνωσις τῶν εἰς αὐτὸ ἀναφερομένων ἱστορικῶν καὶ
ἄλλων εἰδήσεων, μὴ ἀρμόζουσα ἴσως κατὰ τὸν χρόνον τῆς πανηγύ-
ρεως, δὲν θὰ ἦτο βεβαίως νῦν ἄκαιρος, ὅτε καὶ ἡ ἑορτὴ παρήλθε,
καὶ τοῦ στήθους ἡμῶν ἠλαττώθη μέχρι τοῦ συνήθους βαθμοῦ ἢ ἔκ-
τακτος ἐκείνη θερμότης.

Τὸ *Χάνι τῆς Γραβιάς* τοῦ ποιητοῦ τῶν *Ἀρματολῶν καὶ Κλεπτῶν*,
δεδημοσιευμένον ἀπὸ τῆς 27 μέχρι τῆς 48 σελίδος ἐν τῇ 6' ἐκδόσει
τῶν *Ἀπάντων*, ἀποτελεῖται, ὡς γνωστόν, ἐξ ὁμοειδῶν τετραστίχων
στροφῶν, ἐξήκοντα ἐννέα τὸν ἀριθμὸν (ὄθεν ἐκ στίχων 276), ὧν ἡ
πρώτη ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ἄπο κράτον ὀργάνων βοῖζει:
τῆς Γραβιάς τὸ βουνὸν ἀντικρῦ
λάμπουν ὄπλα χρυσᾶ, καὶ λερῆ
φουστανέλλα μαυρίζει.

Περὶ τοῦ ποιήματος δὲ τούτου, μὴ καταλεγομένου ἐν τοῖς καλλίστοις τῶν ἔργων τοῦ ποιητοῦ, γινώσκομεν ἡμεῖς τὰ ἑξῆς.

Τὸ *Χάνι τῆς Γραβιάς* ἐποίησεν ὁ Ζαλοκώστας ἐν Ναυπλίῳ, μεταβάς δὲ εἰς Ἀθήνας τῇ 20 Δεκεμβρίου τοῦ 1847 ἐξέδωκε κατὰ τοὺς πρώτους τῆς ἀφίξεώς του μῆνας ἐν μικρῷ φυλλαδίῳ. Ἐσώθη ἡ παράδοσις ὅτι κατ' ἀρχὰς ὁ ποιητὴς προὔτιθετο νὰ συντάξῃ ὀλιγόστιχον ποιημάτιον ἀντικείμενον ἔχον τὸ *Χάνι τῆς Γραβιάς*, ἀλλ' ἐπὶ πολὺν χρόνον δὲν κατώρθου νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν πρόθεσιν ταύτην, μέχρι οὗ, ἐλεγχθεὶς ὑπὸ τινος τῶν φίλων, συνέταξεν ἐν *μεγάλῃ σπουδῇ* τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ποίημα¹. Τὸ ποίημα λοιπὸν τοῦτο δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐνεπνεύσθη μᾶλλον ὑπὸ τῆς φιλοτιμίας ἢ ὑπὸ τῆς μούσης τοῦ ποιητοῦ, καὶ ἴσως ἐν τούτῳ κεῖται ὁ κυριώτατος λόγος, δι' ὃν τὸ ποίημα τοῦ Ζαλοκώστα ἐλαττοῦται ἐν *συνόλῳ* πολὺ οὐ μόνον τῶν ἄλλων, ὡς εἴρηται, ἔργων τοῦ ποιητοῦ ἀλλὰ καὶ τοῦ ποιητικοῦ τῆς ὑποθέσεως μεγαλείου, ὅπερ εἶνε ἀνώτερον τοῦ μεγαλείου αὐτῆς τοῦ ιστορικοῦ².

Ἄλλὰ καὶ περὶ τὰ καθ' ἕκαστον μέρη τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ποίημα ἐγένετο ἀντικείμενον αὐστηρῶν ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀδίκων ἐπικρίσεων παρ' ἡμῖν.

Ἡ τριακοστὴ τρίτη στροφὴ:

καὶ ἰδοῦ, οἱ σαπφείρινοι κάμποι
ἀπὸ ἄστρα γεμίζουσι λαμπρά,
κ' ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν ἀργυρᾶ
ἢ πανσέληνος λάμπει

πικρῶς, ὡς γνωστόν, κατεκρίθη ὑπὸ τοῦ κ. Ἐμμανουὴλ Ροΐδου, παρτηρήσαντος ὅτι μεσουρανοῦσα πνυσέληνος καὶ συγχρόνως οὐρανὸς πλήρης λαμπρῶν ἀστέρων μὴ ἐξαφνιζομένων ὑπὸ τῆς λάμπειας αὐτῆς εἶνε φαινόμενον, ὅπερ οὐδέποτε δύναται. τίς νὰ ἴδῃ καὶ ὅπερ παραστήσας ὁ ποιητὴς δύναται εἰκότως νὰ ὑποληφθῇ ὑπὸ τῶν μεταγενοστέρων ὡς ἀόμματος ῥαψωδὸς τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος³.

Πρὸ ταύτης δὲ τῆς στροφῆς ἐν τῷ δευτέρῳ τοῦ ποιήματος μέρει

¹ Βλ. Σπ. Π. Λάμπρου Γεώργιος Ζαλοκώστας σελ. 52.

² Βλ. Eugène Yemeniz La Grèce moderne σελ. 224: Le Khan de Gravia est le récit d'un de ces brillants épisodes que l'histoire n'apas coutume de relever, mais que la poésie aime toujours à recueillir et à parler de ses commentaires.

³ Βλ. περὶ συγχρόνου ἑλληνικῆς ποιήσεως σελ. 17—18.

ὕπάρχει προσωποποιία τις, ἢ τοῦ δαίμονος τοῦ ὀλέθρου, ἐκτιθεμένη διὰ τῶν ἐξῆς τεσσάρων στροφῶν :

Περίπτα' ἐκεῖ πολυαἰμων
ἐν νεφέλαις καπνοῦ καὶ πυρός,
μὲ τὸ βλέμμα δριυῦ, φοβερός
τοῦ ὀλέθρου ὁ δαίμων.

Ταχυθάνατον πέλεκυν σείει,
καὶ ἀκόρεστον βλέμμα κολλᾷ
ᾧπου αἵματα ῥέουν πολλὰ,
ᾧπου θνήσκουν ἄνδρεῖοι.

Ἡ κλαγγὴ ὡς γλυκύφογγον μέλος
τοῦ θηρίου τὰ ὦτα κτυπᾷ
καὶ τὰ μέλαινα (sic) χεῖλη του σπᾶ
καταχθόνιος γέλωσ.

Τὸ πᾶν βλέπει μὲ ὄψιν ἄγριαν
τὴν φριξότεριχα κόμην κινῶν,
ὡς ὁ λέων ὀπότεαν πεινῶν
ἐνεδρεύη τὴν λείαν.

Καὶ αὗται αἰ κυκλώπειαι, οὕτως εἰπεῖν, στροφαί, αἵτινες ἄνευ τῆς ἐλαχίστης βλάβης δύνανται ν' ἀφαιρεθῶσι καὶ ἴσως ἐκ τῶν ὑστέρων προσετέθησαν, καὶ αὗται, λέγομεν, αἱ στροφαί δὲν ἔτυχον τῆς ἐγκρίσεως τῆς παρ' ἡμῖν κριτικῆς, χαρακτηρησθεῖσαι ὑπὸ τοῦ κ. Ἀγγέλου Βλάχου ὡς *διαλεκτικὴ ὑπερτροφία*¹.

Ἄλλ' εἰρήσθω ἐν παρόδῳ ἐνταῦθα χάριν τῆς ἀληθείας ὅτι ἡ τοιαύτη ὑπερτροφία δὲν ἀπαντᾷ παρὰ μόνῳ τῷ Ζαλοκώστῃ καὶ ὅτι τοῦναντίον ἡσμένιζον αὐτῇ ἐν τοιαύταις *παραστάσεσιν* οὐκ ὀλίγον οἱ δοκιμώτατοι τῶν ποιητῶν τῆς προτέρας γενεᾶς, ἐπιλανθανόμενοι μάλιστ' ἐνίοτε καὶ τῆς *μαργαρευτικῆς προδιαθέσεως*, εἰς ἣν δέον νὰ ὑποβληθῇ χάριν τῶν τοιούτων ἰνδαλμάτων ὁ ἀνγκνῶσις². Τοῦτο δὲ γίνεται δῆλον ἐκ τε ἄλλων τεκμηρίων πολλῶν, ἀπαντῶντων ἐν τοῖς καλλίστοις τῶν προϊόντων τῆς νέας ἡμῶν φιλολογίας, καὶ ἐκ τῆς κρίσεως τοῦ μακαρίτου Παναγιώτου Σούτσου, καθ' ἣν ἐν τῇ *Τουρο-*

¹ Βλ. *Παρασσοῦ τόμ. Α'*, σελ. 337—338.

² Βλ. περὶ τούτου Ἐμμ. Δ. *Ροῖδου Πάρεργα τόμ. Α'*, σελ. 71—72.

μάχῳ Ἑλλάδι τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου «ὁ τοξεύων Ἀρχάγγελος τὸν Σατανᾶν ἐπὶ τῆς χειρὸς καὶ ἀναγκάζων αὐτὸν ἵνα ρίψῃ ἀπὸ τῆς μελανῆς αὐτοῦ παλάμης τμήμα τῆς καείσης ναυαρχίδος τῶν Ὀθωμανῶν, ὅπερ ἐσφενδόνιζεν ἤδη κατὰ τοῦ Κανάρη, ὑπερβαίνει κατὰ τὸ ὕψος καὶ τὸν Ποσειδῶνα καὶ τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἀθηνᾶν καὶ τὸν Ἄρην τοῦ Ὀμήρου¹». Ἐλησμόνει δ' ὅμως ταῦτα λέγων ὁ καλὸς κάγαθός τοῦ Ὀδοιπόρου ποιητῆς καὶ τῆς Νέας Σχολῆς ἀρχηγέτης, ἐλησμόνει, λέγομεν, ὅτι ἐν τοιαύταις ὑπερτροφικαῖς ὑπερβάσεισι κεῖνται πολλάκις αἱ ὑπερβασίαι αἱ φιλολογικαί, καὶ τοῦτο ἔνεκα τῆς βηματιαίας ἀποστάσεως τῆς χωριζούσης τὸ ὕψηλόν ἀπὸ τοῦ γελοίου (du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas).

Ἄλλ' ὅμως παρὰ πάντα τὰ εἰρημένα τὸ Χάρι τῆς Γραβιάς τοῦ Ζαλοκώστα, ὅτε τὸ πρῶτον ἐν τῷ μικρῷ ἐκείνῳ φυλλαδίῳ ἐξεδόθη, καὶ εὐάρεστος ἀνεγνώσθη καὶ εἰλικρινῶς ἐπηνέθη. Καὶ τοῦτο εὐλόγως· οὐ μόνον ἄλλη τις ἦτο ἡ πνευματικὴ τοῦ ἔθνους κατάστασις ἐν ἔτει 1848, ἀλλὰ καὶ κατὰ πολλὰ ἔτη ἐγγυτέρα πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ὑμνηθὲν πολυθρύλητον ἀνδραγάθημα. Τὸ ποίημα ἄρα τοῦ Ζαλοκώστα ἀπετείνεται εἰς αἰσίγητα ἔτι συναισθήματα καὶ εἰς ἔτι εὐθαλεῖς ἀγαμνήσεις, ζωογονηθείσας μάλιστα οὐκ ὀλίγον καὶ ὑπὸ τῆς προσφάτου τότε μεταβολῆς τοῦ ἀκράτου μοναρχικοῦ πολιτεύματος εἰς συνταγματικόν, μεταβολῆς, ἥτις ἐθεωρήθη, τούλάχιστον ὑπὸ τῶν ἑαυτῆς ἐργατῶν, ὧν ὀλίγοι ἦσαν τῆς ἐπαναστάσεως ἄνδρες, ὡς ἀποτελοῦσα ὀλόκληρον πρᾶξιν ἐν τῷ ἥρωικῷ ὑπὲρ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἔθνους δράματι. Ἄλλ' ὅμως σήμερον ἄλλως βεβαίως ἔχουσι τὰ πράγματα παρ' ἡμῖν. Οὐ μόνον αἱ ἀγαμνήσεις ἡμῶν ἐγένοντο ἀρχαιολογικώτεραι, ἀλλὰ καὶ ἡ κρίσις, ἀπηλλαγμένη γενικῶν ψυχολογικῶν διαθέσεων, κατέστη λογικώτερα τις καὶ μᾶλλον ἀπαιτητικὴ. Σήμερον αὐτὸς ὁ εἰς τὴν ἐλευθερίαν ὕμνος τοῦ Σολωμοῦ ὁ ἠλεκτρίσας ἄλλοτε ψυχᾶς οἰκοθεν διαθεθειμένους εἰς συγκίνησιν καὶ ἀνευγμένους ἤδη πρὸς τὸν ἐθνουςιασμόν, «σήμερον ὁ ὕμνος αὐτὸς ἀτόλμως ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ ἐπικριτοῦ ἀμφισβητεῖ τὴν ἡγευμενίαν πρὸς τὰ προγενέστερα καὶ ταπεινότερα τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως στιχορρηγήματα²». Περὶ δὲ τοῦ πολυθρύλητου ἐκείνου θουρίου τοῦ Ῥήγα, ὅστις ἐχρησάμευσεν «ὡς ἡ πυρφόρος θρυαλλίς τῆς μεγάλης ἐκρήξεως τοῦ

¹ Βλ. Μύθους ἐμμέτρους σελ. ια'—ιβ'.

² Βλ. Σπ. Ζαμπελίου Σκέψεις περὶ ἐλληνικῆς ποιήσεως σελ. 72.

1821¹», οὐδὲ λόγος βεβαίως δύναται νὰ γένηται σήμερον. Οὕτω βαίνει ὁ φιλολογικὸς καὶ ἐν γένει ὁ πνευματικὸς βίος τῶν ἐθνῶν. Ἡ ἔννοια τοῦ ἀριστοτεχνήματος ὡς πᾶσα ἄλλη ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἔννοια εἶνε σχετική. Ὑπάρχουσι χρόνοι εὐμενῶς εἰς ὀρισμένα δημιουργήματα ἐπιθρομβοῦντες καὶ τὴν ἀθανασίαν εἰς αὐτὰ ἀπονέμοντες· ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι, μικρόν τι ἢ πολὺ ἐκείνων ἀπέχοντες, οἵτινες ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἡ ἀθανασία δὲν ἔχει οὐδὲ δύναται νὰ ἔχη κατὰ πάντα συμπαραστάτην τὸ ἀναμάρτητον· καὶ ὅτι μάλιστα ἐνίοτε, ὕπερ καὶ τὸ ἐκπλήττον, τὰ ἀμαρτήματα εἶνε τοιαῦτα, ὥστε δικαιουταί τις νὰ εἶπῃ μετὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου τῆς πράξεως, τοῦ Ναπολέοντος τοῦ Μεγάλου, ὅτι πάσης ἀνθρωπίνης ἐπιτυχίας παράγωγα κατὰ τι εἶνε ἡ τύχη καὶ πολλάκις ὁ μέγιστος.

Ἐν μηνί Ὀκτωβρίῳ τοῦ 1888.

ΣΤΑΜΑΤΙΟΣ Δ. ΒΑΛΒΗΣ.

ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ

Τῇ Κυρίᾳ.

Μὴ νομίσης ὅτι φεύγω ἄνευ σπαραγμοῦ ψυχῆς,
πῶς εὐκόλως βίος ὅλος, καθὼς λέγεις, λησμονεῖται.
Δὲν γνωρίζω ἂν θὰ ἴημι εἰς τὸ μέλλον εὐτυχῆς,
ἂν κἀνεῖς, ὅποτε φύγω, κἄποτε θὰ μ' ἐνθυμῆται.

Ἄλλ' εἰξεύρω ὅτι ὅσον πλησιάζει ἡ στιγμή,
καθ' ἣν φίλους καὶ πατρίδα καὶ ἀγάπην θὰ ἀφήσω,
Ἄπὸ τρόμου σταματῶσι τῆς καρδίας οἱ παλμοί,
ἀφ' οὗ τίποτε δὲν ἔχω εἰς τὴν ξένην νὰ ἐλπίσω.

Ἐχει πάντοτε ἀνάγκην τῆς ἀγάπης ἡ ψυχὴ,
ἄνευ ταύτης ἡ ζωὴ μας καταντᾷ ἀπελπισία.
Πέριξ μου φωνὴ γλυκεῖα τοῦ λοιποῦ δὲν θ' ἀντηχῆ,
καὶ κενὸν βαθὺ θὰ ἔχω πάντοτε ἐν τῇ καρδίᾳ.

¹ Κ. Παπαρρηγόπουλος Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους τόμ. Ε', σελ. 673 τῆς 6' ἐκδ.